

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI

ÎN LUMEA DREPTĂȚII
●
ÎNTUNERIC ȘI LUMINĂ

Ediție îngrijită, prefață și referințe critice de
TEODOR VÂRGOLICI

Fișă biobibliografică de Lucian Pricop

EDITURA CARTEX 2000

CUPRINS

<i>Prefață</i>	7
<i>Fișă biobibliografică</i>	20
<i>Referințe critice</i>	22
<i>Notă asupra ediției</i>	27

ÎN LUMEA DREPTĂȚII (1906)

În lumea dreptății.....	31
Vârcolacul.....	84
Puiul.....	88
Două surori	93
Din carnetul unui judecător	112
Un om	120
Microbul.....	123
Neamul Udreștilor	130
Cocoana Leonora	148
Magheranul	152
Pană Trăsnea Sfântul.....	155
Sminteala lui Radu Finuleț	186
Moartea lui Castor	191
Întâmplare	196
Conu Alecu	199

ÎNTUNERIC ȘI LUMINĂ (1912)

Întuneric și lumină	207
Nicușor	213

Scrisorile lui Mișu Gerescu	219
„Călătorului îi șade bine cu drumul“	241
Blana lui Isaia	249
Metamorfoză	256
Bietul Tric	259
Niculăiță Minciună	262
Privighetoarea	285

PREFAȚĂ

I. Al. Brătescu-Voinești este unul dintre cei mai proeminenți nuveliști români de la începutul acestui secol. El „ocupă în literatura română un loc remarcabil“, afirmă G. Călinescu în *Istoria literaturii române*, precizând că I. Al. Brătescu-Voinești a adus „eroi suferind de răul noului veac, melancolici și mizantropi, purtându-și reveriile poetice prin orașele de provincie“. Recunoașterea unanimă a valorii operei lui I. Al. Brătescu-Voinești și a prestigioasei sale personalități s-a realizat la începutul anului 1928, când scriitorul a fost sărbătorit la împlinirea vârstei de 60 de ani. În *Universul literar* din 29 ianuarie 1928, Camil Petrescu scria: „Dintre toți scriitorii români de azi, fără îndoială că d. Brătescu-Voinești e cel mai iubit. Nu e o întâmplare că e și întâiul care, în țara noastră, se vede sărbătorit sub auspicii naționale. E în scrisul lui atâta căldură, atâta duiosie, un contact atât de imediat cu viața încât încâtușează pe cititor pentru totdeauna. În nuvelele de un savuros umor, ca și în cele tragice (ca acel *Niculăiță Minciună*) e o umanitate netransfigurată, o înțelegere a bucuriei simple și a durerii directe, de linii clasice. Tocmai prin aceste calități, I. Al. Brătescu-Voinești e un scriitor național în același timp. Fără el în literatura românească ar fi un gol așa de real încât numai gândindu-l îi simți evidența. O lume întregă, a celor slabi și umiliți, își are în el apostolul.“ Tot cu același prilej, într-un articol apărut în revista *Viața literară* din ianuarie 1928, Liviu Rebreanu aprecia: „Un mare artist, un superb cizelator, un delicat povestitor, un înțelept duios – iată cum cred că s-ar putea caracteriza

în câteva cuvinte Brătescu-Voinești. Arta lui de-a povesti e unică în literatura noastră prin discreție, prin simplitate, printr-o gingașie firească. În tot ce a scris e atâta măsură, atâta cuviință, atâta farmec, încât poate servi de model tuturor celor care iubesc într-adevăr literatura bună.“ Discursul omagial rostit de Mihail Sadoveanu la ședința festivă a Academiei Române a fost publicat în *Adevărul literar și artistic* din 5 februarie 1928, în care sublinia: „În sufletul nostru al tuturor, rămâne statornic, în afară de timp și de formele fragile și schimbătoare, rămâne un Brătescu-Voinești senin și delicat, povestind cu discreție și simplitate, subt zâmbete și lacrimi reținute, întâmplări domoale și dramatice din viața bietului om pe acest pământ și în această trecătoare viață – pe acest pământ al nostru și în această țară a noastră. În sufletul nostru s-a fixat imaginea ideală a unui artist care a interpretat sufletul nostru, contribuind cu opera lui la patrimoniul comun al umanității.“

Drumul afirmării plenitudinare a lui Brătescu-Voinești n-a fost însă simplu și ușor, ci a întâmpinat și o serie de obstacole și vicisitudini. După ce a publicat în *Convorbiri literare* primele sale schițe și nuvele reprezentative, I. Al. Brătescu-Voinești a intenționat, în 1898, să și le adune într-un volum, adresându-se, în acest scop, editorilor Socec și Carol Müller. Tentativele sale nu au avut însă efectul scontat, deși nu le solicita drepturi de autor, dorind numai să-și vadă volumul tipărit. Deceționat, îi scria lui Mihail Dragomirescu, la 25 august 1898: „Refuzul lui Socec și al lui Müller mă dezgustase într-un mod grav.“ După această tentativă eșuată, deși i-au apărut în *Convorbiri literare* alte schițe și nuvele, Brătescu-Voinești nu a mai fost preocupat de reunirea lor într-un volum. Inițiativa alcătuirii unui astfel de volum și-a asumat-o Nerva Hodoș, căruia Brătescu-Voinești îi comunica: „Vrei să te însărcinezi cu găsierea unui editor și cu corectura. Fă-o. Ții mulțumesc frățește și te rog să știi că țin să le închin d-lui T. Maiorescu, celui mai iubitor de artă om ce am cunoscut în viață, celui dintâi căruia le citeam după ce le scriam și care-mi ajută să le dau cel din urmă lustru. I le închin în semn de admirație și în semn de recunoștință pentru părinteasca dumnealui

purtare față de mine și pentru câștigul intelectual ce am realizat din contactul cu domnia-sa.“

Nerva Hodoș a izbutit, într-adevăr, în 1903, să alcătuiască și să tipărească primul volum al lui I. Al. Brătescu-Voinești, cu titlul *Nuvele și schițe*, la Editura Institutului de arte grafice „Minerva“, din București. Volumul s-a bucurat de o bună primire. Primul l-a comentat Sextil Pușcariu, în *Luceafărul* din 15 martie 1903, scriind: „Trebuie felicitat dl. Nerva Hodoș, nu pentru puținul gust artistic care l-a arătat alegând o copertă imposibilă, ci buna sa idee de a culege nuvelele și schițele Brătescului și de a le scoate în volum, dând astfel nu numai publicului cetitor o carte bună, ci îndemnând și pe autorul ei să-și regăsească muza părăsită. Muza aceasta e înrudită cu a nuvelistului Turgheniev. O tristețe adâncă e răspândită peste narațiunile unuia și altuia.“ Recenzând volumul, în *Sămănătorul* din 18 mai 1903, Ilarie Chendi exclama: „Ce frumos știe să povestească dl. Brătescu-Voinești și cât de clar schițează momente din lumea d-sale: lumea firilor potolite.“ Un comentariu elogios i-a închinat și H. Sanielevici, inclus în volumul său *Încercări literare*, subliniind: „Recitind iarăși și iarăși *Două surori* și *Pană Trăsnea*, mă întăresc din ce în ce mai mult în credința că autorul lor este un scriitor de o desăvârșită originalitate și unul din fruntașii literaturii noastre.“

Încurajat de primirea favorabilă făcută volumului său, I. Al. Brătescu-Voinești l-a prezentat Academiei Române, cum se obișnuia pe atunci, concurând la premiul „Năsturel-Herăscu“. Candidatura sa a fost susținută public de Ilarie Chendi, prin articolul *Un prognostic*, apărut în *Voința națională* din 11 noiembrie 1903: „D. Brătescu-Voinești e candidat serios. De astă-iarnă, de la apariția volumului său încoace, lumea literară îi citește și comentează cu drag micul mănunchi de nuvele. Recunoașterea valorii lor a fost unanimă. Tonul liniștit și siguranța cu care sunt scrise, măiestria sufletelor și a caracterelor și limba mai ales, frumoasa limbă literară, ne-au îndemnat pe mai mulți a vorbi de d. Brătescu-Voinești ca de unul dintre cei mai buni prozatori ai noștri.“ În ședințele Academiei Române de la începutul anului 1904, când au început dezbaterile

asupra cărților care concureau la premiul „Năsturel-Herăscu“, se părea că volumul lui I. Al. Brătescu-Voinești avea șanse sigure. În raportul prezentat în ședința din 28 februarie 1904, D.C. Ollănescu releva că volumul conține „nuvele pline de adevăr, de observațiuni fine, de sentimente oneste și duioase, de un realism adecvat împrejurărilor, de o înălțătoare pornire sufletească“. Raportul general asupra dezbaterilor din comisia de premiere a fost ținut de I. Bogdan, reluând aprecierile elogioase din raportul lui D.C. Ollănescu și adăugând: „În discuțiunile iscate înăuntrul comisiei s-a mai relevat și meritul deosebit al nuvelor d-lui Brătescu de a fi întrupat într-o formă artistică desăvârșită câteva tipuri interesante ale generației de la 1850. Dl. Brătescu mai este cunoscut și din celelalte scrieri ale sale ca unul din cei mai buni prozatori ai noștri de astăzi.“ În ședința din 20 martie 1904, comisia a recomandat premierea volumului cu șase voturi pentru, unul contra și o abținere. Dar, când totul părea că se sfârșește cu bine, a avut loc un incident neplăcut, care a năruit izbânda volumului lui Brătescu-Voinești. În plenul secțiunii literare, a intervenit Dimitrie Sturdza, președintele Academiei Române, care s-a opus premierii, invocând faptul că în regulamentul din 1876 se preciza că premiul se putea acorda numai volumelor de... „minimum 400 pagine de tipar“, adăugând: „Comisiunea nu este deci consecventă cu aceste indicațiuni, când ne propune să dăm premiul Năsturel unei broșuri de 147 pagini de novele ușoare, cari pot fi cel mult frumușele foiletoane de ziare.“ Supusă la vot, premierea a fost respinsă cu 19 voturi contra și șase pentru.

În primăvara anului 1906, I. Al. Brătescu-Voinești a început să fie preocupat de ideea tipăririi unei noi ediții a volumului său de *Nuvele și schițe*, în care să includă și pe cele publicate ulterior. În acest sens, la 21 aprilie 1906 îi scria lui G. Ibrăileanu, la Iași, cu rugămintea de a-l ajuta: „Vrei dumneata să încerci, dacă nu s-ar putea găsi un editor al unei a doua edițiuni în care ar intra și bucățile publicate de mine după apariția primei: *Neamul Udreștilor*, *Puiul, Vârcolacul, Din carnetul unui judecător* și *Un om*.“ Propunerea lui Brătescu-Voinești a avut ecoul cuvenit, mai ales că începuse să

colaboreze la recent înființata revistă *Viața românească*, pe lângă care G. Ibrăileanu întemeiase și o editură. Noul volum, intitulat *În lumea dreptății*, după titlul nuvelei cu care se deschidea, apărut în toamna anului 1906, a fost comentat elogios de însuși editorul său, G. Ibrăileanu, în *Viața românească* din noiembrie 1906: „Volumul acesta nou a fost iarăși o mare revelație. D. Brătescu-Voinești îmi apare acuma și mai mare decât înainte. Cele șaptesprezece bucăți ale sale formează un tot armonic, pentru că în ele circulă același suflet, și un suflet cum mai delicat nu s-a manifestat altul în literatura românească... Impresia ce ți-o dau bucățile d-lui Brătescu-Voinești este aceea ce ți-o dă orice adevărată operă de artă.“ Volumul *În lumea dreptății* a fost apreciat superlativ și de E. Lovinescu, în *Convorbiri* din 1 octombrie 1907: „Opera lui, în elementele ei temeinice, este una din cele mai morale opere din câte avem noi în literatura noastră. Ea produce o adevărată mulțumire sufletească. Tot ce e curățenie a inimii și a vieții face câmpul de preocupare a d-lui Brătescu. Tot ce e cinste, tot ce e iubire de bine și de frumos, tot ce e năzuință către liniște și pace, tot ce e duios și nevinovat a găsit în acest scriitor un tălmăci de o simțire și cumpătate în adevăr clasice.“

I. Al. Brătescu-Voinești și-a prezentat și acest volum la Academia Română pentru a concura la premiul „Năsturel-Herăscu“, mai ales că, între timp, articolul 5 din „Regulamentul pentru premii“ se modificase, înlăturând obstrucția referitoare la numărul de pagini al cărților. Raportul asupra volumului a fost ținut de Titu Maiorescu, în ședința secției literare din 2 aprilie 1907, conchizând: „Aceste scrieri fac parte din cea mai bună literatură română contemporană“. Când s-a trecut însă la vot, în plenum Academiei Române, propunerea de premiere a fost respinsă. Deoarece fiecare secție și-a susținut candidatul său, voturile au fost atât de inegal acordate încât s-a ajuns la situația de a nu fi premiată nici o lucrare. În ședința din 18 aprilie 1907, I. Kalinderu, ca președinte al Academiei Române, preciza: „La acest premiu s-au prezentat 38 de scrieri cari s-au distribuit spre cercetare secțiilor, după cuprinsul lor. Fiecare secțiune a recomandat apoi plenului câte o operă, pe care a

găsit-o mai meritorie, dar la votare n-a întrunit nici una majoritatea de voturi prevăzute de statute, așa că premiul a trebuit să se capitalizeze.“ La 17 aprilie 1907, Brătescu-Voinești i se confesa lui G. Ibrăileanu într-o scrisoare: „Nu m-au premiat, sănătate! Premiarea nu dă valoare nuvelor mele, dacă n-au; iar nepremierea nu le-o ia, dacă au“.

Deși fusese respins de două ori de la premiul Academiei Române, I. Al. Brătescu-Voinești mai face și a treia încercare, cu volumul *Întineric și lumină*, apărut în 1912, care cuprindea, în afară de nuvela titulară, remarcabilele sale nuvele și schițe *Călătorului îi șade bine cu drumul*, *Blana lui Isaia*, *Metamorfoză*, *Niculăiță Minciună*, *Privighetoarea*, *Un regiment de antilerie* și altele. Deși Iacob Negruzzi a ținut un raport favorabil, în ședința din 23 mai 1913, totuși volumul a fost respins, cu trei voturi pentru și opt contra, premiul fiind acordat lui George Murnu pentru traducerea *Iiadei* lui Homer. Respingerea de la premiul Academiei Române a unui scriitor român, cu o operă profund originală și de incontestabilă valoare, și acordarea acestuia unei traduceri, a fost considerată de Liviu Rebreanu ca arbitrară, argumentând în articolul *Premiul Năsturel și d. Brătescu-Voinești*, publicat în *Rampa* din 2 iunie 1913: „Nimeni nu contestă meritele d-lui Murnu. Noi suntem printre cei dintâi cari admirăm stăruința și răbdarea, priceperea rară și talentul excepțional al scriitorului care, într-o limbă atât de bogată, cu o precizie atât de remarcabilă, ne-a tălmăcit acea capodoperă ce se cheamă *Iiada*. Dar toate calitățile traducerii, oricât de minunată, trebuie să pălească față de calitățile întregii activități literare a lui Brătescu-Voinești. Și un premiu pentru literatură al Academiei se cuvine să dea întâietate produselor originale ale geniului românesc față de tălmăcirea unei opere străine.“

I. Al. Brătescu-Voinești este, prin excelență, scriitorul care a ridicat vălul de pe multe din neștiutele drame omenești, zugrăvindu-le în pagini emoționante, cu finețe și înduioșare, cu spirit de înțelegere și compasiune, în episoade cu prelungi reverberații în sensibilitatea cititorului. Inima scriitorului a vibrat în fața vieții

celor lipsiți de apărare, a celor ce erau înfrânți tocmai pentru că înțelegeau să răzbată în viață numai prin cinste și demnitate. Dramele omenești zugrăvite de Brătescu-Voinești sunt felurite. Iată, de pildă, drama lui Iorgu Popescu, poreclit „Microbul“, din schița astfel intitulată. Copist la cancelaria Parchetului, om modest, liniștit, conștiincios îndatoririlor sale, Iorgu Popescu are de înfruntat zilnic batjocurile celor trei colegi de birou, greu de domesticit. Într-o anume zi, adus de aceștia la exasperare, zvârle cu călimara în ei. Dar, tocmai atunci intră procurorul. Și, în consecință, Microbul este destituit. După câțva timp, întâlnindu-se, pe stradă, cu unul din colegii de birou, Microbul îl ia de mână și-l duce acasă la el. Acolo îi dezvăluie pentru ce trudea zi și noapte, pentru ce se priva de la orice: pentru mama paralică, ținută în pat, și pentru cele trei surori mici, flămânde și rău îmbrăcate. Într-un amplu studiu, intitulat metaforic *Poetul Brătescu-Voinești*, publicat în 1921, D. Caracostea analiza aprofundat această nuvelă, scriind: „Observăm la personajul acesta nu numai un contrast între el și cei ce-l batjocoresc, dar un contrast izbitor în însăși ființa lui. Pe cât de slab și diform e ca înfățișare, pe atât de frumos și înalt e sufletul lui cel stăpânit de devotament pentru cei ce n-au alt sprijin decât în slăbiciunea lui. Astfel miezul povestirii este să destăinuiască această rară valoare sufletească unuia din cei care împinseseră la pierzare pe acest nenorocit. Felul de a fi și situația Microbului, suferințele îndurate de el de la colegii din cancelarie sunt elemente obiective, care au putere de înduioșare.“ În *Literatura română între 1900 și 1918*, Const. Ciopraga relevă că, „în *Microbul*, schiță de atmosferă cehoviană, umorul eșuează în tragic, drama mută a copistului Iorgu Popescu de la cancelaria Parchetului fiind de un tulburător fond uman“.

I. Al. Brătescu-Voinești era animat de un larg spirit de umanitate. Compasiunea sa o acorda oricărei drame omenești. Durerea care-l încearcă pe un ins izolat, ca Radu Finuleț, după moartea soției sale, din care cauză și înnebunește, aprinzând zilnic douăsprezece lumânări în pridvorul casei, cântând bisericeste, este descrisă în *Sminteala lui Radu Finuleț*, cu sobrietate, cu o evidentă participare

afectivă. Ilustrativă pentru spiritul larg de compasiune al scriitorului este și schița *Un om*. În ea este descris drumul unui om de la situația de negustor bogat în Capitală, la cea de umil agent fiscal într-un târg din provincie. Reliefând sentimentele acestuia, scriitorul se înduioșează de soarta lui, interesându-l drama în sine, drama „unui om“, cum demonstrează și titlul schiței. Într-un studiu consacrat lui Brătescu-Voinești și inclus în volumul *Analize și sinteze critice* (1973), Al. Piru aprecia elogios această schiță: „În cinci pagini ni se prezintă în aqua-forte un personaj memorabil deși nu e nici măcar numit.“

Scriitorul n-a răs niciodată de oamenii mărunți care-și reduc idealul vieții la satisfacerea unei dorințe minuscule. Dimpotrivă, i-a privit cu îngăduință și blândețe, zugrăvind în pagini de intens dramatism eșuarea întristătoare a umilei lor năzuințe. Așa procedează în schița *Blana lui Isaia*. Eroul, Isaia Vasilescu, asemănător cu Akaki Akakievici din *Mantaua* lui Gogol, își cumpără, iarna, blana „la care visează și pe care și-o dorește de douăzeci și trei de ani de când e slujbaş“. Blana îi este însă furată chiar din prima zi a îmbrăcării ei. Și atunci, Isaia Vasilescu trăiește cele mai grele clipe, se simte nenorocit pentru totdeauna, este cuprins de cea mai amară deznădejde, văzând cum visul său de atâția ani de trudă și privațiuni, întruchipat pentru scurtă vreme, se năruie deodată, catastrofal. Drama lui Isaia Vasilescu, în plan general, în ordinea largă a evenimentelor social-umane, este de mică rezonanță. Văzută însă în cadrul orizontului limitat al acestui slujbaş, ea are o mare amploare, întrucât tot sensul vieții lui Isaia Vasilescu se reduce la procurarea acestei haine îmblănite. Meritul lui Brătescu-Voinești este tocmai acela de a fi pătruns adânc în structura umană, sesizând dramele atât de puțin observate și înțelese, evocându-le în mod veridic, cu o remarcabilă putere emoțională. În jurul acestei schițe s-a purtat o îndelungă discuție, dacă subiectul ei a fost sau nu preluat din celebra nuvelă *Mantaua* a lui Gogol. O analiză pertinentă a celor două scrieri a întreprins Tatiana Nicolescu în studiul *Opera lui Gogol în România* (1959). În mod obiectiv, constată „asemănări izbitoare între subiectele celor două nuvele, relatând

ambele drama unui nenorocit funcționar, căruia i se fură chiar în prima zi mantaua ce și-o făcuse cu imense sacrificii, după ani de zile. Coincidențe găsim în amănunte: tocmeala cu Herman Grünblatt ne aduce aminte de discuțiile pe care Bașmacikin le poartă cu croitorul Petrovici, iar primirea caldă făcută lui Isaia după cumpărarea blănii seamănă cu cea care i se face și lui Akaki Akakievici de către colegii săi de birou“. Cu aceeași obiectivitate, Tatiana Nicolescu evidențiază și deosebiriile dintre cele două scrieri: „Nuvela *Blana lui Isaia* este mai puțin amplă decât *Mantaua*. De fapt, acțiunea nuvelei românești este concentrată în jurul unui singur episod central: furtul blănii. De aici o serie de deosebiri față de nuvela lui Gogol, ca, de pildă, locul mult mai restrâns acordat biografiei lui Isaia în comparație cu cea a lui Akaki Akakievici sau descrierea vieții lui particulare. De asemenea, și toate peripețiile prin care trece bietul funcționar până reușește să devină fericitul posesor al mantalei sunt mult reduse în nuvela lui Brătescu-Voinești.“ Deosebirea esențială, accentuează Tatiana Nicolescu, „se observă însă în figura eroului central. Isaia nu este atât de mizer, de nenorocit, de asuprit și de batjocorit de toți ca Akaki Akakievici. El este chiar un om pe care colegii de serviciu îl simpatizează și față de care se poartă cu respect. «Căci Isaia – nenea Isaia pentru cei mai mulți – e drag tuturor, că e un om de ispravă, care-și vede numai de treaba și de nevoile lui», ne spune Brătescu-Voinești. Cu totul altfel se comportă colegii față de Akaki Akakievici: râd, își bat joc de el, îi fac viața de-a dreptul insuportabilă, îl umilesc în fel și chip. Isaia nu e nici atât de singur și de nefericit ca Akaki Akakievici. El are o familie, o nevastă și copii, și deși visează și el de mulți ani să aibă o blană, cumpărarea acesteia nu e precedată de privațiunile îngrozitoare la care a fost nevoit să recurgă Bașmacikin pentru a-și coase mantaua. Figura lui Isaia e lipsită de nota tragică ce-l caracterizează pe Akaki Akakievici. Iar destinul său nu este nici el tragic, ca cel al lui Bașmacikin“. Deosebiriile dintre cele două nuvele au fost relevate și de Mircea Zăciu, în studiul consacrat prozatorului nostru, inclus în volumul *Masca geniului* (1967), notând: „Isaia lui Brătescu-Voinești nu e Akaki Akakievici. Eroul lui Gogol se zbate, aleargă,

protestează, caută, solicită intervenția unei «persoane însemnate» și moare blestemând, iar după moarte tot nu se lasă păgubaș a-și revendica cu aceeași obstinație mantaua furată, turburând cu aparițiile-i nocturne trecătorii întârziați, caraula de pe podul Obuhov sau visurile unui demnitar. Și nu se lasă până ce, într-o noapte cu viscol, nu smulge înaltului personaj ce refuzase să-l ajute, mantaua... Morala din *Blana lui Isaia* și consecințele amarei anecdote (cu toată coincidența tematică) sunt altele. Isaia nu protestează, nu revendică nimic. Îi roagă doar pe colegii de birou să-i dea îndărăt blana. El mai spera că e victima unei păcăleli de prost-gust. Nu poate crede că cineva i-a furat paltonul pentru care a îndurat atâtea privațiuni. Dar zbuciumul lui nu ține multă vreme. Și e un zbucium mut. Akaki Akakievici țipa și se zvârcolea; apucase chiar caraula de guler, înnebunit de furie. Suferința lui Isaia e fără glas și mocnită. Silueta lui, încovoiată. În jurul lui, nimeni... Și nuvela se încheie cu această imagine a omului părăsit de toți, în mijlocul biroului pustiu, năpădit de amintirile fericirii de dimineată.“

În unele din schițele și nuvelele sale, Brătescu-Voinești demonstrează că deznodământul tragic al unor necazuri și dureri omenești este provocat adesea de reaua întocmire a societății, de atitudinea reprezentanților ei. Niculăiță, flăcăul isteț care observă anumite fenomene ale naturii, comunicându-le și altora, este adânc îndurerat văzând că nimeni nu-i dă crezare, toți își râd de el, poreclindu-l *Niculăiță Minciună*. Și dacă Niculăiță ajunge într-o completă deprimare sufletească, punându-și capăt vieții, aceasta se datorește comportării murdare și sadice a oamenilor stăpânirii, a reprezentanților ei oficiali. Găsind un portofel cu bani, Niculăiță îl depune la șeful de jandarmi din sat. Ulterior, când se prezintă păgubașul, șeful de jandarmi nu numai că nu recunoaște primirea banilor, dar îl și bate crunt pe Niculăiță, dezaxându-l fizic și moral. Și la anchetă, cercetând superficial lucrurile, procurorul îl crede pe jandarm și nu pe Niculăiță, care încerca, în zadar, să apere adevărul. O magistrală analiză a nuvelei a întreprins G. Călinescu, în *Istoria literaturii române*, relevând calitățile ei superioare: „Valoarea scrierii, de astă dată scutită de moralități, vine din dramatismul cu care este

povestită năpăstuirea unei ființe slabe și din adunarea laolaltă, monografică, a tuturor aspectelor durerii umane. Niculăiță este un anormal, dar a băut întreg paharul suferinței pământene. Iar suferința lui apare în ficțiune ca posibilă prin întinderea, foarte veridică, a prostiei omenești. Filosofia vulgară a arendașului Epaminonda, după care «învățătura multă mai rău *utraveste* sufletul omului», spaima nebună a Salomei de băiat, credulitatea obscurantistă a părinților care sunt încredințați că feciorul lor e scrântit, pedanteria doctorului satisfăcut de pătrunderea lui, «edificarea» magistratului, incapacitatea tuturor în fine de a ajunge până la resorturile unei ființe gingașe, învelită însă în suficiență, cu dogmatismul prejudecăților la analfabeți, cu autoritatea științei la intelectuali, toate acestea însoțite de iritanta compătimire generală fac un excepțional tablou psihologic al exasperării. Talentul scriitorului este învederat. Emoția simpatetică este stăpânită de umorul latent, oamenii sunt ascultați bine în limbajul lor ipocrit sau numai nătâng, toată compunerea are, în sfârșit, acea demnitate a tragediei care merge prin definiție spre catastrofă, fără inutile lamentațiuni.“

Nuvela *În lumea dreptății* argumentează, cu o mare forță de convingere, în episoade dramatice, că cel ce voia să străbată în viață prin cinste și demnitate, prin corectitudine în munca sa, era înfrânt, era lovit cu brutalitate de către cei ce se simțeau stânjeniți în acțiunile lor oneroase de afacerism, de șarlatanism și parvenitism. Eroul nuvelei, Andrei Rizescu, este un tânăr judecător dintr-un oraș de provincie. Fecior de oameni modești, rămas orfan din copilărie, el a pornit în viață încrezător în idealurile sale curate, în corectitudinea muncii sale. Căsătorindu-se, trăiește puțin timp în deplină bucurie și mulțumire sufletească. Fiind însă un om serios, cu spirit de dreptate, cinstit și demn, conștient de răspunderea sa ca om al legilor, ca împărțitor al dreptății, nu poate tolera abuzurile și șarlataniile celorlalți slujitori ai justiției. Și atunci, își atrage asupra lui dușmănia lui Nicolae Zărnescu, președintele tribunalului, un ins meschin, mărginit și vulgar, dibaci în aranjamente politice de culise. Prin intrigile acestuia, Andrei Rizescu este retrogradat și mutat într-un mărunt târgușor. Nevoind să se supună, demisionează din

magistratură și practică avocatura. Ca avocat, nu are însă tupeul și îndrăzneala celorlalți colegi, neadmițând minciuna, șantajul, specularea oamenilor nevoiași, intervențiile de ordin politic. Dușmănit, din această cauză, de președintele tribunalului și de alți doi avocați, șefii celor două grupări politice locale, discreditat de aceștia pe ascuns și pe față, Andrei Rizescu se vede părăsit de clienți, pierde procesele unor oameni complet nevinovați, trăiește cu mare greutate. Cea mai puternică lovitură o primește însă când pierde procesul unei văduve care ipotecase, după sfatul lui, o mare sumă de bani. Copleșit de mistuitoare remușcări, sincer îndurerat, sfâșiat și de moartea neașteptată a soției sale, Andrei Rizescu înnebunește.

S-a spus, de către G. Ibrăileanu, că eroul nuvelei, Andrei Rizescu, este un inadptabil. Într-adevăr, este un inadptabil la străambele alcătuirii sociale. El nu este însă un resemnat stoic, un pasiv, ci, dimpotrivă, un activ, un om care se frământă, se zbuiciumă să înfrângă răul, să înlătore minciuna și nedreptatea. Scriitorul se îndurerează de soarta lui Andrei Rizescu, ia parte, în mod evident, la suferința și zbuiciumul lui, împărtășind aceleași idei, aceleași năzuințe. Dramatismul vieții eroului și, implicit, al nuvelei, nu rezultă din fraze meșteșugite artificial, din cuvinte duioase și impresionabile, ci din însăși prezentarea faptelor, realizată cu un viu simț realist, cu o mare economie de mijloace.

Schițele inspirate din lumea necuvântătoarelor, a păsărilor și animalelor, ilustrează viu finețea și gingășia scriitorului, sunt străbătute de același cald sentiment de umanitate. Memorabila schiță *Puiul*, la orice nouă lectură înduioșează până la lacrimi. Prepeșița care poposește la marginea unui lăstar, „aproape moartă de oboșeală“, este simbolul înălțător al mamei. Drama prepeșiței este profund umană. Își iubește puii, e gata de sacrificiu, se zbuiciumă pentru fericirea lor, ca o adevărată mamă. Și scriitorul tocmai acest lucru a vrut să releve, ca și Emil Gârleanu în *Din lumea celor cari nu cuvântă*, că în această lume sunt bucurii și dureri asemănătoare cu ale oamenilor.

Opera lui Brătescu-Voinești, afirma G. Ibrăileanu, este „o combinație rară de realism desăvârșit și de intens și pătrunzător

lirism – de adevăr și poezie“. Scriitorul este un adevărat creator de tipuri umane. Deși scrie, cu precădere, drame omenești, totuși eroii săi se deosebesc unul de altul, fiecare are un profil aparte. Andrei Răzescu, Pană Trăsnea, Isaia Vasilescu, Radu Finuleț, Iorgu Popescu-Microbul și alții, toți au câte o dramă, uneori asemănătoare, însă fiecare o trăiește într-un alt mod, încearcă să o înfrângă într-alt chip, sentimentele și atitudinile lor din momentele de suferință fiind diferite. Dacă dramele acestor oameni au o putere emoțională deosebită, aceasta se datorește respectului pentru adevăr al scriitorului, zugrăvirii eroilor în situații autentice umane. Proza lui I. Al. Brătescu-Voinești e cizelată, de un perfect echilibru interior, realizat prin proporționarea scenelor, prin înlănțuirea și motivarea logică a episoadelor, prin conciziunea și preciziunea imaginilor.

Teodor Vârgolici